

Помазан М.Є.

студент,

Науковий керівник: Свинарченко Н.О.

кандидат історичних наук, доцент,

*Харківський національний економічний університет
імені Семена Кузнеця*

РОЛЬ ПРАВОСЛАВНОЇ ЦЕРКВИ В ЧАСИ НОВОЇ ЗАПОРОЗЬКОЇ СІЧІ

Як відомо, при всій патріархальній простоті і при видимості розгульного життя, запорізькі козаки завжди відзначалися глибокою релігійністю. За переказом Д.І. Яворницького один столітній дід-козак казав про запорожців, що хто не був запорожцем, той не вмів і Богові молитись. Як писав історик Г.П. Надхін запорожці були «спасителями и защитниками Христианства». Спонукувані релігійними почуттями, запорізькі козаки двічі на рік у мирний час вирушали пішки до святих місць у монастирі: Миколаївський Пустинно-Самарський, Мотронинський, Києво-Печерський, Києво-Межигірський Свято-Преображенський. Святість чернечого життя змушувала багатьох козаків назавжди залишатися в цих монастирях.

Листування між військовим писарем і будівничим військової церкви Онисимом Кривицьким і кошовим отаманом Олексієм Білицьким протягом червня 1759 року «про зняття зразків панікадила Києво-Печерської Лаври для виготовлення панікадила у Покровську церкву...» засвідчує це. Через терміновий від'їзд Онисима Кривицького панікадило було виготовлено в Глухові, а не в Москві: донесення військового писаря і будівничого військової церкви Онисима Кривицького кошовому отаману Олексію Білицькому від 22 вересня 1759 року «про причини й умови виготовлення панікадила в м. Глухові, а не в Москві» Важило воно 5 пудів і 2 аршини заввишки, і було зроблено за 3000 карбованців, суму величезну, особливо якщо згадати, що жалування війська визначалось тоді 4660 карбованцями.

Вражало розкішню церковне начиння запорозьких церков, що відображало ставлення запорожців до православної віри. Як пише дослідниця Запорожжя О.М. Апанович «в усій Російській імперії не було храму, багатішого за останню січову церкву.» Є численні документи, що підтверджують це. Так, 30 квітня 1775 року Кіш надіслав листа до архімандрита Києво-Печерської лаври Зосима Валькевича «про сприяння намісникові Києво-Межигірського монастиря ієромонахові Феодориту в замовленні для Січової Покровської церкви золотого ритуального начиння на зразок лаврського». У травні цього ж року запорозьке товариство надсилало листа до архімандрита Києво-Печерської лаври Зосима Валькевича «про відправлення до Києва золота для виготовлення з нього ритуального начиння на зразок лаврського для Січової Покровської церкви». До того ж козаки наполягали, щоб «священні сосуди» було зроблено руками «искусного майстра».

«Архів Коша Нової Запорозької Січі» дає змогу стверджувати, запорожці віддавали частину трофеїв на потреби церкви. Це засвідчує розписка ктитора Олексія Вірменки «про отримання грошей «дев'яност рублей и сорок копеек» на церкву з «гардової добичі». Також козаки робили чисельні грошові внески до монастирів і церков. Зокрема, зусиллями запорожців було побудовано церкву в Кальміусі, це підтверджує. А вже 16 травня 1754 року полковник Кальміуської паланки Андрій грамота київського митрополита Тимофія Щербицького начальникові запорозьких церков, ієромонаху Макарію від 9 лютого 1754 року «про початок будівництва церкви в Кальміусі» Порожня рапортував отаманові Данилу Стефанову «про заготівлю необхідного матеріалу для будівництва церкви, придбання церковного начиння тощо».

Запорізьке козацтво надавало фінансову підтримку монастирям. Так, у листі від 2 червня 1759 року військового писаря і будівничого військової церкви Онисима Кривицького до кошового отамана Олексія Білицького йдеться «про сприяння посланцеві Софійського монастиря у зібранні пожертвувань на Запорозжжі». Про свідчить також лист ієромонаха і будівничого Києво-Трьохсвятительського монастиря Савви до Військового судді Івана Бурноса «про сприяння ієродиякону Лаврентію в збиранні пожертвувань на монастир у Січі». За таке патронатство «в будущей жызни сам Господь наградит». При чому, духовні особи збирали на Запорозжжі значні суми. Так, наприклад, ченці Хрестовоздвиженського монастиря вивезли з Січі окрім 450 карбованців, ще й 16 коней, волів, рибу, сіль, тканину.

Запорозжці також дбали про поповнення своїх церков відповідною духовною літературою. Так, у відповідь на поздоровлення Коша Іларіон Кондратовський, архімандрит Києво-Межигірського Свято-Преображенського монастиря, надсилав у дарунок Кошу книги: «...книжиц канонних воскресенских три больших [...], а 10 менших для соборного пения...» Можна припустити, що на прохання Коша Синод подарував Січовій Покровській церкві Біблію у новому перекладі, за що Військо Запорозьке подякувало листом від 24 лютого 1756 року. Архімандрит Києво-Печерської лаври Зосим Валькевич пересилав релігійну літературу на Січ, що підтверджується листом від 9 вересня 1774 року до кошового отамана П. Калнишевського.

Не можна повністю погодитися з висновком Д.І. Яворницького, що ніде з такою повагою, як на Січі ставилися до духовенства. Так, запорожці, які входили до розбійничих груп, серед інших грабували і духовенство. 28 січня 1752 р. під час подорожі до Січі для купівлі риби був, пограбований чернець Нефорощанського монастиря. Козаки, які в 1744 році здійснювали набіги на Чигиринське староство, пограбували пасіку ченця Києво-Софійського монастиря. Разом з тим, як влучно зазначив С. Мишецький, що «козаки перед ними [священиками – М.Т.] почтение имеют, а другие грубые болем досаждают нежели почитают».

Безумовно, наведені приклади є виключенням, значно більше серед козаків було тих, хто поважав духовенство. Усіх духовних осіб козаки запрошували з Києво-Межигірського Свято-Преображенського монастиря. Термін служби кожного не перевищував двох років. Кіш щедро нагороджував відданих йому церковників, а особливо тих, хто користувався повагою серед запорозького товариства. Такою шанованою людиною був начальник січових церков Володимир Сокальський, що обіймав цю посаду з 21 червня 1774 року до 4 червня 1775 р. Саме завдяки його втручанням вдалося значною мірою запобігти кровопролиттю під час ліквідації Січі російськими військами. Численні документи засвідчують запорозьку щедрість по відношенню до духовенства взагалі, і до Володимира Сокальського зокрема. Так, 26 січня 1775 року Військова Рада ухвалила ліміт на утримання начальника січових церков Володимира Сокальського з військового скарбу. В ухвалі зазначається, що «із войскової сумми давать в год по 300 р.» Нагадаємо, що на утримання всього Війська запорозького царський уряд виділяв 4660 карбованців.

Є відомості, що військо запорозьке допомагало монастирям у їх господарських справах.. в придбанні степових угідь для випасання коней» який датується 5 жовтня 1759 року, а також цидула ігумена Нехвощянського монастиря Ігнатія від 21 червня 1773 року до військового судді Миколи Тимофійовича Косапа з проханням дозволити заготівлю сіна на прилеглих до монастиря луках, що була задовільнена Кошем.

При Києво-Межигірському монастирі коштом Коша був заснований шпиталь для старих німецьких козаків. Отже, запорожцям була небайдужа подальша доля їх героїв. Наприклад, у листі від 28 травня 1676 року до ігумена Києво-Межигірського монастиря міститься ухвала «про надання монастиреві коштів на утримання шпиталю».

Таким чином, на основі документів «Архіву Коша Нової Запорозької Січі» було визначено церковний устрій Запорозьких Вольностей. Документи «Архіву...» дають змогу висвітлити особливості релігійності козаків, що заключалися у вшануванні культу Покровської Богоматері та інших святих – заступників православних воїнів. Покровська церква та ікона Покровської Богоматері були головними духовними цінностями на Січі.

Список використаних джерел:

1. Надхин Г.П. Память о Запорожье и о последних днях Запорожской Сечи.
2. Апанович О.М. Культура козацтва. Деякі аспекти розвитку культури Запорозької Січі // Українська культура.
3. Мышецкий С.И. История о казаках запорожских, как оные издревле зачалися, и откуда свое происхождение имеют и в каком состоянии ныне находятся.